

בלעם בן בריתנו?

הדמות הדומיננטית בפרשתנו היא כמובן בלעם. נדמה לי שלא נטעה אם נראה בו קוסם, מסוג הקוסמים שהיו נפוצים במזרח הקדום, קוסם אלילי שבצורה פרדוכסלית זכה להתנבא. התורה מביטה בו באירוניה המבוטאת בסיפור על האתון הרואה את המלאך ונעצרת לפניו, בעוד שבלעם, איש החזון, גלוי העיניים, אינו רואה מאומה. דברי האתון הם נבואיים יותר מאשר חזוני, ואכן בלעם מוכרח להתוודות בפני המלאך ומבקש סליחה על שהתעלל בבהמתו: "חֲטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אֶתָּה נֹצֵב לְקִרְאָתִי בְּדֶרֶךְ". לפנינו מבוא למה שעתיד להתרחש בפרשה. הקוסם הטמא ייאבד את חירותו, הוא יותקף על ידי הקדושה המשתמשת בו במהפך פרדוכסלי. היא תכריח לברך, את מי שמוכן להשכיר עצמו כמקלל. אין קללות האדם יכולות להכריח את הא-להים להישמע להן. במהפך מתבטאת אמת תיאולוגית עמוקה יותר, הטומאה עצמה חייבת להכריז את אמיתותה של הקדושה.

פרשת בלעם קוראת לנו לדון, כיהודים הנאמנים לתורתם, ביחסנו אל הדתות. האמנם בלעם הוא בן בריתנו? האומנם קיימת, צריכה להיות קיימת, יכולה להיות קיימת, אחווה, קרבה תיאולוגית או אינטרס משותף בין הדתות? התשובה אינה פשוטה, וטעונונים אפשריים למען ה'כן' וה'לא'. לכאורה קיימת מעין חזית כזו, שתעמוד במעין קואליציה מול האתאיזם או החילוניות. האומנם? כדי להבין את הדילמה הנוצרת, אנא התלוו אלי למעין ניסוי דמיוני. מעשה שלא היה כך היה: מאבק עמד לפרוץ במדינה שזה עתה השתחררה מהעול האימפריאליסטי. היה זה מאבק בין שני פלגים, האחד – אתאיסטי, השני – עובד אלילים. בכוחנו היה להשפיע על מהלך המאבק ותוצאותיו. נשים בין סוגריים כדאיות פוליטית, נתמקד רק ב"אינטרסים" תיאולוגיים. מי הם בעלי בריתנו? עובדי האלילים, המאמינים בדיבר הראשון, בקיומו של כוח עליון בתבל, שכדברי רב (מנחות קי ע"א): "קרו ליה אלהא דאלהא", כלומר למרות שהם עובדים לכוחות עליונים רבים, הם מאמינים ב"א-להי האלהים", כוח עליון מקור הכל. הם שמא בעלי ברית שלנו הם אלו המעדיפים את הדיבר השני, כאילו לקיים את דברי רבי יוחנן "שכל הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי" (מגילה דף יג ע"א). הם הלוא ביטלו 'אלהים אחרים' ושוב אינם עובדים פסל וכל תמונה, אף אם מתוך כך הם התכחשו לא-להי האמת?

הדילמה הזאת מטרידה אותי זה שנים. אינני חושב שיש לה פיתרון חד-משמעי. כנראה שעלינו להפעיל בוחנים נוספים. על כל פנים, לדעתי, שני יסודות ברורים. מקורות היהדות וההיסטוריה האנושית גם יחד, מלמדות אותנו שהדת יכולה להיות מניע להשלטת טוב וחסד בעולם, או להיפך חלילה למקור אכזריות ושחיתות. או אז, תהפוך הדת לעבודה זרה, אף אם היא מונותאיסטית. מכאן פרדוכס היסטורי. דת המאמינה בהשגחה העליונה חייבת לפעמים לסבול כישלונות וייסורים כדי לזכות ולהבין את העיקרון הגדול (ו, יח):

"וְעִשְׂתִּי הַיָּשָׁר וְהַטֹּב בְּעֵינֵי ה'", ואת משנהו (דברים ד, ו): "כִּי הִיא חֻמַּתְכֶּם וּבִינְתְּכֶם". מכאן שלפעמים מתקיימת ברית תיאולוגית נסתרת בלתי צפויה, בין דת האמת לבין החילוניות והאתאיזם, ה'כפירה' בלשונו של הראי"ה קוק. הכפירה המודרנית הייתה בהגותו מעין תהליך של חיטוי, ריפוי ותיקון האמורות להוציא מהאנושות את שרידי האלילות שדבקו בדתות המונותיאיסטיות. תיקון זה חייב להתבטא במימד המוסרי, שהרי אותן הדתות ש"זכו" למעמד פוליטי, הפכו שותפות לשחיתויות השלטון ולאינטרסים שלו. כבעלי המפתחות לעולם הבא הם הוסיפו לפשוע. האמונה בעולם הבא גרמה להפקרת העולם הזה ולהכשרת העוולות, בייחוד בתחום המוסר החברתי. אלא שגם החילוניות חטאה בבגידותיה המודרניות שהביאו לשתי מלחמות עולם ובאנרכיה הרוחנית הפוסט-מודרנית. העולם בו ראה הרי"ד סולובייצ'יק את שותפו הגדול – אם כי המוגבל – של איש האמונה, פגע במוסר המשפחתי, ובניסיון לתקן את עוולות הדורות שפגעו במשפחה, אמלל את האנושות בכך, שכמו בלעם דבק בפריצות והרס אותה. שני אירועים מבטאים בעיני העצובות את מפלת החילוניות, ביקורו של גורבצ'וב בוטיקן, וקריסת החילוניות הטורקית, לה הקדיש מוסטפא כמאל אטאטורק את חייו.

הנצרות והפוסט-נצרות – עדיין נוצרית – כשלו כשעמדו באירופה בפני ניסיונות השואה. בימינו עומד האסלאם בפני ניסיונות היסטוריים מקבילים, מבלי שהו ירגיש בכך. בהתלהבות של כוח וחלומות ניצחון הוא מובל אל עברי פי פחת של כישלון הרוחני עליו הוא יעמוד במשפט בפני בית דין של מעלה, שלא לוקח שוחד ואינו ירא מפני נקמה. שוב עלולה הדת להיחלל, וחילולה הוא אחד הפשעים החמורים של האנושות, שחטאה, וממשיכה לחטוא בכך. בלעם אינו בן בריתנו.